

Barrières voor een beeldenstormer

Sandra Kooke Met het Actieplan Cultuurbereik deed staatssecretaris Rick van der Ploeg een poging een groter en diverser publiek voor kunst te interesseren. Hij vond dat kunstenaars en kunstinstellingen te ver afstonden van hun publiek. Hoe maakbaar is de kunstensector?

De kersverse staatssecretaris Rick van der Ploeg (PvdA) zorgde op 3 september 1998 voor veel onrust in de tot dan toe zelfverzekerde kunstwereld. In zijn *State of the Union*, zijn eerste speech over cultuurbeleid, bracht hij de financiële steunpilaren van de gevestigde kunsten aan het wankelen. De subsidies gingen veel te vanzelfsprekend naar de elitaire kunsten, vond hij, terwijl alleen een kleine groep hoogopgeleiden daar interesse voor had. Kunstenaars waren druk bezig met hun eigen kunstzinnige ontwikkeling, maar waren daarbij niet geïnteresseerd in de vraag of daar wel publieke belangstelling voor was. Misschien kon de subsidie wel beter naar The Rolling Stones dan naar de opera, suggereerde Van der Ploeg. Want naar The Stones gaat veel meer publiek.

Er trok een storm van protest door het land. Van der Ploeg had niets van kunst begrepen! Als de kunst zich naar de smaak van het publiek

liet kneden, zouden er alleen nog maar Walt-Disneyproducten gemaakt worden, zeiden zijn tegenstanders. Maar toen de storm was gaan liggen, kwam er langzamerhand steun voor Van der Ploegs stelling dat de kunsten de aansluiting met een breed publiek kwijt waren geraakt. Men moest erkennen dat nog maar heel weinig mensen zich interesseerden voor het nieuwste werk van jonge Nederlandse componisten of voor de zoveelste bewerking van een oude Griekse tragedie. Cabaret daarentegen begon volle zalen te trekken, evenals de musicals van Joop van den Ende.

De oplossing voor die beperkte belangstelling voor de 'hogere kunsten' lag bij de kunstenaars en de kunstinstellingen, vond Van der Ploeg. Die moesten uit hun ivoren toren komen en op zoek gaan naar een divers publiek. Dan kon cultuur ook weer een maatschappelijke functie vervullen, zo meende de sociaal-democratische staatssecretaris. Want kunst is

goed voor de mens en voor de maatschappij, vond hij.

Van der Ploeg schopte in de vier jaar dat hij de cultuursector leidde, tegen vele heilige huisjes. Hij maakte zich er allerm minst mee geliefd. Maar het is een feit dat we ons zijn naam herinneren en die van zijn twee opvolgers, ene Van Leeuwen en een mevrouw Van der Laan, nauwelijks. Een van de concrete zaken uit zijn erfenis is het Actieplan Cultuurbereik, dat is ontstaan vanuit de gedachte dat de kunsten een groter en diverser publiek moeten zien te bereiken.

Publiek als criterium

In 1999 ontvouwde Van der Ploeg zijn plannen voor de cultuursector in de uitgangspuntennota *Cultuur als confrontatie*. Daarin stond nadrukkelijk dat subsidies niet alleen moesten worden verkregen vanwege de kwaliteit van de geproduceerde kunst, maar ook als die kunst maatschappelijke betekenis had, doordat er vraag naar was. Want waarom zou je iets subsidiëren als er geen publiek voor was? Daarom wilde Van der Ploeg naast het kwaliteitscriterium voor subsidie een publiekscriterium voor instellen. De kunstinstelling of kunstenaar moest ook een maatschappelijk doel dienen, wilde hij in aanmerking

Van der Ploeg schopte tegen vele heilige huisjes en maakte zich allerm minst geliefd

komen voor subsidie. Dat was volgens Van der Ploeg niet alleen van belang voor de samenleving, maar ook voor de kunsten zelf. Want pas in de confrontatie met publiek krijgt kunst betekenis. Zonder publiek marginaliseert de kunstwereld zichzelf.

In het Actieplan Cultuurbereik werkte Van der Ploeg dat uit. Hij wilde de programmering van schouwburgen, concertzalen, poppodia en andere culturele locaties versterken, om ze zo aantrekkelijker te maken voor meer en diverser publiek. Ook moesten kunstinstellingen op zoek gaan naar een multicultureel en jonger publiek, zodat er niet alleen blanke vijftigers en zestigers in de zaal zouden zitten. Verder moest het cultureel erfgoed een breder bereik krijgen en moest culturele planologie meer in de belangstelling komen.

In de praktijk is de nadruk binnen het Actieplan komen te liggen op het bereiken van meer jongeren en allochtonen. Provincies en gemeenten werden uitgenodigd mee te doen. Als zij erin investeerden, kregen ze ook geld van het rijk. Het gezamenlijke uitgangspunt was de hooggestemde gedachte dat cultuur een 'samenbindend vermogen' had en dat een grotere deelname aan cultuur goed was voor het 'creatief en innovatief vermogen' van ons land.

En zo ontstonden in alle provincies en de dertig grootste gemeenten talloze ambtelijke werkgroepjes die zich gingen buigen over de vraag hoe je jongeren en allochtonen naar concertzalen, bioscopen, schouwburgen, cabaretvoorstellingen en popconcerten lokt. Er werd vergaderd met kunstinstellingen, samengewerkt, gecoördineerd, er werden nieuwe organisaties, overlegplatforms en samenwerkingsverbanden opgericht. Tezamen gaven gemeenten en provincies in de eerste vier jaar (2001-2004) jaarlijks zo'n 45 miljoen euro uit (30 miljoen van het rijk en vijftien miljoen van gemeenten en provincies). Met dat geld onder-

steunde de overheid 7000 activiteiten van wel 3000 verschillende culturele instellingen, opdat er meer en ander publiek naartoe kwam.

Scala aan projecten

Wat bedacht men zoal om jongeren en allochtonen te interesseren voor kunst? De meest uiteenlopende zaken. Projecten in bibliotheken die de geschiedenis van de lokale migranten in kaart brachten, fietsroutes langs cultureel erfgoed, lesmateriaal om iets aan kunst te doen op scholen, festivals waarop (allochtone) jongeren zelf konden optreden, expositieruimten voor amateurschilders. In Amersfoort kregen de bewoners van de gloednieuwe wijk Vathorst zelfs een soort kennismakingsprojecten aangeboden om ze te helpen wennen in de wijk. De belangstelling was overigens gering. De burgers waren mans genoeg om zelf kennis te maken met hun nieuwe bureaus.

Sommige projecten zijn echt origineel, zoals de verhalenverteller uit Heerhugowaard die met zijn sprookjes en oude legenden langs de scholen en culturele instellingen trok. In Langedijk kwam een project om muziekschoolleerlingen gemakkelijker te laten doorstromen naar regionale orkesten, waar ze zonder dat project nog een maatje te klein voor waren.

Vooraf voor de jeugd werd de afgelopen jaren van alles georganiseerd. Op veel plaatsen richtten poppodia en festivals zich op de smaak van een jonger publiek. Ook konden jongeren op talloze plaatsen actief kennismaken met muziek en theater. Heel veel projecten werden via school georganiseerd.

Om voor allochtonen projecten te bedenken lijkt het een stuk ingewikkelder. Vaak werden bestaande allochtonenorganisaties ingeschakeld of nieuwe opgericht. Daarmee heb je nog geen goede projecten op een behoorlijk niveau. Amateurtheater voor Turkse vrouwen, een project om allochtonen naar de bibliotheek te krijgen – het zijn geen heel bijzondere zaken.

Kwalijker is het dat bestaande initiatieven, die helemaal niet speciaal zijn bedacht voor het doel van het Actieplan Cultuurbereik, wel opeens een beroep gingen doen op deze subsidies. In talloze steden kreeg de jaarlijkse cultuurmarkt waarop het aanbod van het komende jaar alvast een beetje te zien was, subsidie vanwege het aanboren van nieuw publiek of vanwege de laagdrempeligheid. De Koorbiënnale in Haarlem bestaat al jaren en kreeg nu opeens subsidie omdat men ging proberen om het publiek te laten participeren in de koren. Dat riekt naar misbruik.

Kwantitatief gezien heeft het Actieplan de eerste vier jaar dus veel opgeleverd. Maar het IVA, dat het Actieplan in opdracht van de staatssecretaris na vier jaar evalueerde, betwijfelde of alle gesubsidieerde evenementen even zinvol waren. Al het gepraat en geadmineistreer van ambtenaren en cultuurvertegenwoordigers zorgde er wel voor dat de aanvankelijke weerstand tegen het inzetten van cultuur voor een maatschappelijk doel grotendeels verdween. Steeds meer kunstinstellingen zagen het belang van het benaderen van nieuwe doelgroepen en het meer naar buiten brengen van de plaatselijke en provinciale kunstschat. Daardoor stelden zij uit zichzelf sneller de vraag hoe zij een breed publiek konden bereiken. Ze stemden er hun marketing en publiciteit beter op af. Vooral de belangstelling voor jongeren was gegroeid. Maar ondanks de 7000 gesubsidieerde activiteiten was de belangstelling voor de kunsten niet toegenomen. Jongeren deden wel vaker iets cultureels, maar dan op het gebied van de populaire kunsten, en niet de gevestigde kunsten, waar het allemaal om te doen was.

Maar omdat vier jaar wat kort is om zo'n kentering te bereiken, is het plan nog vier jaar voortgezet. Sinds eind maart is de tussentijdse evaluatie over 2005 en 2006 ook bekend en het beeld blijkt nog niet erg veranderd. De commis-

sie Cultuurbereik onder voorzitterschap van het oud-Kamerlid voor het CDA Marry Visser-van Doorn, die de evaluatie op zich nam, is met Van der Ploeg van mening dat het belangrijk is om tegenover het kwaliteitsprincipe een argument als publieksbereik te zetten. Het is de verdienste van het Actieplan Cultuurbereik dat het cultuurbeleid erdoor in evenwicht wordt gebracht.

Weerbarstige praktijk

Maar dat is de theorie. De praktijk toont aan dat het bereiken van een zinnig evenwicht heel moeilijk is. De ruim 27 miljoen euro die in 2005 en 2006 beschikbaar was voor cultuurbereik (de totale uitgaven voor cultuur lopen op tot 2,2 miljard euro per jaar, het gaat dus om een relatief klein bedrag) gaan voornamelijk naar allerlei nieuwe initiatieven die niet bij de cultuurinstellingen lopen, maar bij nieuwe organisaties. Zo ontstaat er nu een nieuw cultuurcircuit, dat geen aansluiting heeft met de oude kunstwereld. Al die jongeren, allochtonen, amateurschilders, koorzangers, fietsers en nieuwe woonwijkbewoners doen nu misschien wel meer aan cultuur, maar niet bij de gevestigde instellingen. Het is dan ook zeer de vraag of deze initiatieven toekomst hebben.

Vier jaar is wat kort om een kentering in cultuur- beleid te bereiken

Zodra de subsidie ophoudt, zijn de organisaties en de projecten weg, vreest de evaluatiecommissie. Een opmerkelijke conclusie is ook dat de allochtonen uit het beeld verdwijnen. Kennelijk blijft het moeilijk deze doelgroep te bereiken en wijden plannenmakers zich nu liever aan eenvoudiger doelgroepen als jongeren.

Jongeren en cultuureducatie blijken de meest geliefde aandachtspunten te zijn. Maar ook hier speelt het probleem dat er allerlei nieuwe organisaties mee bezig zijn en niet de 'gewone' cultuurinstellingen. En als die er al mee aan de gang gaan, zien ze het als een speciale klus, niet als hun corebusiness. De kennismaking met cultuur blijft voor de jongeren daardoor vaak eenmalig.

Aan erfgoed en amateurkunst wordt maar matig aandacht besteed. Vooral de gebrekkige interesse voor amateurkunst is 'merkwaardig' zegt de commissie, omdat daar zoveel voor de hand liggende aanknopingspunten liggen voor de oversteek naar het consumeren van professionele kunsten.

De eindconclusie van de commissie is dan ook heel zuinig. Ja, het Actieplan Cultuurbereik heeft voor veel deining gezorgd en tot veel nieuwe initiatieven geleid. Maar die deining heeft maar beperkte betekenis. Zo is eigenlijk alleen op het terrein van jongeren en in de landelijke gebieden veel nieuws bereikt. Ook blijft de erfgoedsector sterk achter bij de podiumkunsten. Bovenal zoekt men de nieuwe doelgroepen vooral in zeer laagdrempelige circuits, in festivals en wijken, maar veel minder binnen de gevestigde orde van culturele instellingen zoals schouwburgen, concertzalen en musea. De kans dat de nieuwe ontwikkeling op de lange duur levensvatbaar is, lijkt de commissie daarom klein.

De commissie geeft ook aan waar de oplossing ligt. Tot nu toe heeft het Actieplan alleen zijn sporen nagelaten in de overheden. Provincies en gemeenten, en in het verlengde daarvan

nieuwe welzijsachtige instellingen, zijn wel doordrongen geraakt van het belang van het bereiken van een breder publiek, maar de cultuurinstellingen zelf zijn dat maar met mate. De gevestigde culturele orde heeft zich maar beperkt met het Actieplan beziggehouden. Dat komt volgens de commissie door het vrijblijvende karakter ervan. 'Er is onvoldoende verplichting om cultuurbereik als norm te hanteren', aldus de commissie.

Toen Rick van der Ploeg in een van zijn drieste buien besloot dat er een strafforkting moest worden ingesteld voor cultuurinstellingen die onvoldoende nieuw publiek bereikten, werd hij weggehoond. Hij ruilde het voorstel schielijk in voor een financieel extraatje voor de instellingen die het wel lukte. Maar nu komt oud-CDA-Kamerlid Visser-van Doorn met haar commissie ook tot de conclusie dat verplichting noodzakelijk is om effect te sorteren.

Een blik op de ontwikkelingen in Amsterdam maakt de situatie nog iets duidelijker. Weliswaar is dit een atypische gemeente, vanwege het enorme culturaanbod. Maar daarmee is deze gemeente ook de plek waar effecten het eerst merkbaar zouden moeten zijn. Hun eigen *midterm review* is behoorlijk positief. Maar ook

Het Actieplan mag geen werkgelegenheidsproject voor welzijnswerkers zijn

hier zijn voornamelijk resultaten behaald bij de jongeren. Jonge talenten zijn veel actiever gescout en daardoor ook bereikt. Maar dat speelt zich voornamelijk af in buurtcentra en niet aan de conservatoria of toneelscholen. Veel meer leerlingen zijn in schoolverband op bezoek gegaan bij culturele instellingen. Op dat vlak is echt een kentering zichtbaar. De vraag is alleen of dat door het Actieplan Cultuurbereik komt, of door de cultuurvouchers die al eerder zijn ingesteld.

Wat betreft de Amsterdamse allochtonen zijn de conclusies minder duidelijk. Allochtone jongeren hebben nog steeds een achterstand bij het bezoek aan podiumkunsten en musea, hoewel Turkse en Marokkaanse jongeren vaker gaan dan hun ouders. Ook bij amateurkunst en het bezoek aan clubs en danceparty's lopen zij achter bij autochtone jongeren. Maar bij informele feesten, voor zover de gemeente die heeft kunnen achterhalen, vormen Turkse en vooral Marokkaanse jongeren de meerderheid.

Onzekere toekomst

Allochtonen die informele feesten en danceparty's bezoeken: was dat nou de bedoeling van het Actieplan Cultuurbereik? De vraag stellen lijkt het antwoord geven. Toch is het niet zo simpel. Wie cynisch is, kan het laten bij de constatering dat het Actieplan voornamelijk ambtenaren aan het werk heeft gezet en terloops de activiteiten voor jongeren, die al in gang waren gezet, een extra duwtje in de rug heeft gegeven. Weggegooid geld, redeneert de cynicus. Meteen mee ophouden.

Wie zich niet wil neerleggen bij het feit dat al die prachtige toneelstukken, opera's en films aan de neus van een grote groep Nederlanders voorbijgaan, zal zich de vraag moeten blijven stellen hoe je mensen daarvoor interesseert. Dat zal waarschijnlijk altijd een moeilijk vraagstuk blijven. Maar de evaluaties geven wel een paar aanknopingspunten.

Sandra Kookeis journalist bij het dagblad *Trouw*

In elk geval zal de overheid in het vervolg strengere criteria voor subsidie moeten hanteren. Een project moet echt leiden tot kennismaking met de gevestigde kunsten, niet met nieuwe burens, feesten of buurthuizen. De kunstinstellingen zullen ook mee moeten gaan doen, desnoods verplicht. Het Actieplan mag geen werkgelegenheidsproject voor welzijnswerkers zijn.

Maar hoe trefzeker de subsidie ook zal worden verdeeld, het bereiken van een mentaliteitsverandering, zowel bij cultuurinstellingen als bij publiek, zal altijd vele jaren gaan duren. Al was het maar omdat de tienduizenden kinderen die zijn bereikt, pas over twintig jaar hun eigen stappen op de weg naar de kunsten zullen zetten. Misschien is de enige harde conclusie die je uit het Actieplan kunt trekken, dat het te optimistisch is om na vier of acht jaar te rekenen op duidelijke resultaten.

Het is interessant wat de nieuwe minister van Cultuur, de PvdA'er Ronald Plasterk, met de uitkomsten van de evaluaties gaat doen. Het regeerakkoord noemt het belang van cultuur voor de sociale cohesie. Maar Plasterk heeft ook in een toespraak gesteld dat kunst een intrinsieke waarde heeft en niet puur als middel tot een maatschappelijk doel moet worden gebruikt. De toekomst van het Actieplan Cultuurbereik is onzeker.

Format GAVA, multimediaal project van Gronings AudioVisueel Archief (GAVA) en Studio Frank & Lisa in de muziekkoepel van het Noorderplantsoen Groningen, fotograaf: Pierre Borasci.

Mads Wittermans met de voorstelling Sjak Boem Toepti in een vijver in het Noorderplantsoen Groningen, fotograaf: Pierre Borasci.

